

Նա, որ իւր քաղցր լուծով մեզ կրկին անգամ դէպի ցանկալի հանդիսաւ վերադարձնել կարող է՝ սփռփել և հանդուցանել. Նորա՝ մեր Փրկչի մեր հանգուցչի զիրկը զիմենք ամեն անգամ, երբ տաղնապի և անձկութեան մէջ ենք. եթէ ամէնքը մեզ խարեն և լքանեն, եթէ երկրագունդն իսկ սահի մեր ոտքի տակից՝ Նա անտուտ է, Նա հաստատուն և Նա կանչում է մեզ. «եկայք ... եկայք առիա ...»

Ս. ՆԵՐՍԵՍ ԸՆՈՐՀԱԼԻ

և

ՆՈՐԱ

„ՅԻՍՈՒՍ ՈՐԴԻՒՆՔՆԵՐԻ ԵՂԵՐԵՐԻՊՈՒԹԻՒՆԸ“

Ներսէս, որ Շնորհալի է կոչուել զեղեցիկ խօսելուն և Նյայեցի՝ Հոռովայ դղեակը աթոռանիստ ունենալուն համար, Ապիրատ անունով հայ իշխանի կրտսեր որդին էր՝ 1102 թ.-ին ծնուած։ Մօր կողմից նա սերունդ էր Հայոց բարձր ազնուականութեան ամենանշանաւոր տոհմի՝ Պաշլաւունեաց իշխանական տան, որ իւր ծագումը հասցնում էր մինչև Արշակունեաց հին արքայական տունը և ս. Գրիգոր Լուսաւորչին ևս իւր հայրերի ցանկի մէջ հաշուում։ Ներսէսի անմիջական նախնեաց օրով ամենից աչքի ընկնող ներկայացուցիչն այդ տոհմի էր Գրիգոր Մաղխարոս, որ հաջակուած էր թէ՛ իրրե պետական անձն և թէ՛ իրրե մասնազիր։ Նա մեռաւ 1058 թ.-ին, երբ Միջագետքի կառավարչապետն էր՝ Յունաց կողմից կարգուած։ Բացի շատ աղջիկներից նա թողեց նաև 4 որդի, որոնցից մեծը՝ Վահրամ, 1065 թ.-ին կաթողիկոսանալով՝ Գրիգոր Բ. անունով ս. Լուսաւորչի աթոռը բարձրացաւ, որի վերայ մնաց մինչև 1105 թ.-ը՝ իւր մահը։ Սա առանձին սէր ունէր վկայարանութիւնների համար, ինքը բազմաթիւ վկայարանութիւններ յունարէնից և ասորերէնից հայերէն է թարգմանել և առ հասարակ ամեն կերպ նպաստել է վարուց սրբոց զբաղմունքի և ծաղկելուն իւր աթոռի շուրջը. այդ

պատճառով և Վկայաւելը պատուանունն է ստացել։ Նորա քոյրերից կամ Գրիգոր Մաղխարոսի աղջիկներից մէկը, որի անունը ինչպէս և իւր ամուսնունը, պատմութեան մէջ չէ պահուած՝ Ապիրատ իշխանի Ներսէսի հօր մայրն էր։ Անձանօթ է նոյնպէս Ներսէսի մօր անունը։

Ապիրատ ունէր 4 որդի՝ Բարսեղ, Շահան, Գրիգոր և Ներսէս։ Երկու կրտսերները՝ Գրիգոր և Ներսէս, եկեղեցական կոչման էին նուիրուած և դորա համապատասխան կրթութիւն էին ստանում իրենց մեծ-մօրեղբոր՝ Գրիգոր Բ. կաթողիկոսի ձեռքի տակ։ Մահուան անկողնում Գրիգոր Բ. յանձնեց երկու մանուկների կրթութեան հոգսը, զեռ կենդանութեան ժամանակ իրեն յաջօրք կարգուած։ Բարսեղին, որ նոյնպէս ազգակից էր Պաշլաւունիների իշխանական տան՝ լինելով Վկայասիրի կրտսեր քրոջ որդին, Բարսեղը իշխանազունների դաստիարակիչ նշանակեց Կարմիր վանքի հռչակաւոր Ստեփաննոս վարդապետին։ Ինքը Բարսեղ կաթողիկոսը վախճանուեցաւ 1113 թ.-ին և նորա յաջորդն եղաւ աւագագոյնը երկու եղբայրներից՝ Գրիգոր։ Նա իշխանութիւն վարեց Գրիգոր Գ. անունով 1113 թ. ից մինչև 1166 թ.-ը։ Կաթողիկոս լինելուց մի քանի տարի յետոյ Գրիգոր իւր կրտսեր եղբայր Ներսէսին քահանայ ձեռնադրեց։ Չեռնադրութեան տարին դժուար է հաստատուն կերպով որոշել, բայց յամենայն դէպս 1121 թ.-ին Ներսէս արդէն քահանայ էր, որովհետև իւր առաջին բանաստեղծական երկի մէջ, որ այդ թուականից է, նա իրեն իրրե քահանայ է ներկայացնում։* Աւելի դժուար է այն տարին որոշել, երբ Ներսէս եպիսկոպոս ձեռնադրուեցաւ։** Հաստատ է միայն, որ 1139 թ.-ին նա ունէր արդէն եպիսկոպոսական աստիճան, որովհետև այդ տարին նա իրրե եպիսկոպոս իւր կաթողիկոս եղբոր շքախմբի մէջ էր՝ Անտիոքի լատինական ժողովում։***

* Տես Հ. Դ. Ալիշան. — Շնորհալի և պարագայ յար. Վենետիկ 1873. եր. 58

** Նոյն եր. 109.

*** Նոյն եր. 148.

Եպիսկոպոս ձեռնադրուելու օրից Ներսէս Դրիգոր Դ.-ի հաւատարիմ զործակիցն էր կաթողիկոսական վարչութեան մէջ՝ միաժամանակ անգաղար զրական աշխատութիւններով զբաղած։ Նորա անխոնջ զործունէութիւնը մի ընդմիջում միայն ունեցաւ 1153 կամ 1154 թ.-ին, երբ նա ծանր հիւանդացաւ և, ինչպէս ինքը իւր Ապիրատ եղբորորդուն զբրած մի նամակի մէջ ասում է, մահուան դուռն էր հասել։

1166 թ.-ին Դրիգոր կաթողիկոսը, մահուան մերձաւորութիւնը զգալով, մի ժողով զուամբեց իւր կաթողիկոսանիստ Հռոմիլայում և յայտնեց այդտեղ իւր զիտաւորութիւնը՝ Ներսէսին իւր տեղ կաթողիկոս կարգել։ Ներսէս, ինքն արդէն 65 տարեկան, հրաժարուեցաւ այդ բարձր կոչումն ստանձնելուց՝ ինչպէս և առաջ հակառակել էր եղբոր առանձնակի ստիպումներին։ Սակայն վերջապէս պէտք է տեղի տար նա եղբոր և ժողովուած եպիսկոպոսների խնդրանաց առաջ, և այդպէս Դրիգոր նորան կաթողիկոս ձեռնադրեց և ինքն առաջինը ժողովականների մէջ խոնարհութիւն մատոյց նորան՝ իբրեւ Հայոց եկեղեցւոյ նոր հովուապետի։ 1166 թ.-ի ապրիլ 17-ին էր այդ։ Նրեք ամիս անց վախճանուեցաւ հրաժարած Դրիգոր կաթողիկոսը և Ներսէս, իբրեւ Ներսէս Դ. կաթողիկոս, անմիջապէս եղբոր մահից յետոյ մի հիանալի ընդհանրական ուղղեց ամբողջ Հայոց եկեղեցուն, որ փառաւոր վկայութիւն է այդ մեծ մարդու ինչպէս հովուական լուսամիտ եռանդի այնպէս և խոնարհ հոգու համար։* Նորա նայրապետական զործունէութեան մէջ առանձնապէս մեծ տեղ են ընկում Յունաց եկեղեցւոյ հետ միութեան խնդրի առթիւ ունեցած աշխատութիւնները։¹ Ենթադրեն վախճանուեցաւ

1173 թ.-ի օգոստոս 8-ին, 71 տարեկան հասակում։

Ներսէս Դ. խիստ ընդարձակ զրական զործունէութիւն է ունեցել՝ աստուածաբանութեան ամեն տեսակ ճիւղերի, ամէնից աւելի Հայոց եկեղեցւոյ դաւանութեան և կարգերի, բայց նաև փիլիսոփայութեան, մեկնաբանութեան, ճգնական կեանքի վերաբերեալ։ Մեզ հասել են նոյնպէս նորա մի քանի քարոզները։ Մեզ այստեղ զբաղեցնողը սակայն նորա բանաստեղծական գրուածներն են։ Այդպիսիներից պահուած կան բազմաթիւ փոքր կրտորներ, մասամբ խրատական, մասամբ քնարական բնաւորութիւն ունեցող, այլ և մի քանի նամակներ չափով գրած։ Ներսէս սիրում է զործ գնել այս փոքր բանաստեղծութեանց մէջ այբուբենական և նշանակաւոր սկզբնատառերի ձևեր, մանաւանդ վերջինս։ Բազմաթիւ երգերի մէջ աների սկզբնատառերը կազմում են Ներսէս անունը և յարաբերեալ խօսքեր։ Բանաստեղծի սիրած այս սովորութիւնը, որ ս. Նիքիթմ ևս ունեցել է, և ինչ այբուբենական ձևին է վերաբերում՝ արդէն մի քանի սաղմոսների հեղինակներ զործ են զրել, պէտք էէ մեր այժմեան ճաշակով քննադատուի այլ հին արեւելքի ճաշակով, այն ինչ որ մեզ համար արուեստական է, այդտեղ իբրեւ զուր բանաստեղծական գեղեցկութիւն էր ընդունուում։ Ներսէս Դ.-ի բոլոր փոքր բանաստեղծութիւնները (սակայն ոչ լրիւ) հրատարակուած են միատեղ Վենետիկում 1830 թ.։

Բացի այդ փոքր տաղերից Ենթադրեն թողել է 5 մեծ բանաստեղծական երկեր։

Ա. Մի վիպասանութիւն, որ ներկայացնում է Հայաստանի պատմութիւնը մինչև իւր ժամանակը։ Այդ 1600 տող բովանդակող գրուածքը բանաստեղծի առաջին երկասիրութիւնն է, որ նա հրատարակեց 1121 թ.-ին, 20 տարեկան հասակում։

Բ. Ողբ Եղեսիոյ։ 1144 թ.-ին քրիստոնէից Եղեսիա քաղաքը Հայկաթի Լժնդէղդին Զինգի Սուլթանի ձեռքով առնուեցաւ, և մի կամ երկու տարի յետոյ, 1145 կամ 1146 թ.-ին Ներսէս գրեց իւր ողբը։

Գ. Մի խրատական գրուածք հաւատոյ

* Այս հովուական բուրքը ժամանակակից Հայոց եկեղեցւոյ մէջ իրող կրթութեան և բարեքի պատմութեան համար մեծ նշանակութիւն կ'ունենայ, որովհետև Ներսէս և նորա զգուշաւորութեամբ շօշափում է զանազան դասակարգերի կենցաղավարութեան մանրամասնութիւնները։

¹ Յարգելի Պրոքեսսորը այս խնդրի վերայ նշում է հարկաւ կարողական ձեւակիսով. ուսի և նորա ասածները բաց ենք թողնում։

բովանդակութեան վերաբերեալ՝ «Բան Հաւատոյ» վերնագրով, մօտ 1500 տող:

Դ. «Ներքող ի կենսատու ս. Մաշն» մօտ 600 տող:

Ե. «Յիսուս Որդի» եղերերգութիւնը, որ այդպէս է կոչուում սովորաբար՝ սոյն երկու բառերով սկսուելուն համար: Իւր այս գլխաւոր երկասիրութիւնը Ներսէս զրեւ է, ինչպէս ինքը վերջաբանի մէջ յայտնում է: 1152 թ.-ին, ուրեմն 50 կամ 51 տարեկան հասակում: * Հայոց մէջ «Յիսուս Որդի» բանաստեղծութիւնը խկզբանէ անտի ամենամեծ հեղինակութիւն է վայելել: ** Այդպիսի գնահատութեան կենդանի ապացոյց են հայերէն բնագրի բազմաթիւ հրատարակութիւնները: Այդ գրութեանը տպագրուել է 1565, 1643 և 1660 թ.-երին Վենետիկում: սոյն 1660 թ.-ին Ամստերդամում, 1702-ին Մարսէյում, 1724 և 1746 թ.-ներին Կ. Պոլսում, 1785-ին Պետերբուրգում, 1792-ին Մադրասում, 1830-ին կրկին Վենետիկում (յիշեալ ընդհանուր գործոց ժողովածուի մէջ): Հայերի կարծիքին համապատասխան են մի քանի եւրոպացի հայագէտների կարծիքները: Այդպէս Նեւմանն անուանում է Յիսուս Որդի բանաստեղծութիւնը օրինակելի իւր տեսակի մէջ, և նորանից շատ առաջ Ֆրանսիացի հայագէտ Յակոբ Վիոլէտտը (1656—1743), իւր 1713 թ.-ին հրատարակած բառին—հայերէն բառգրքի մէջ, մինչև իսկ իրրեւ մի «Ճշմարտապէս աստուածային գիրք» է հռչակում այն:

Ես հարկաւ այդ կարծիքին համաձայնել չեմ կարող, որովհետև նոյն բանաստեղծութիւնը անուրանալի պակասութիւններ ևս ունի, արեւմտեան մարգուղացման նա շատ յեղ արուեստական է զայիս, այլ և երկրորդ երգի մէջ պակաս է նիւթի կանոնաւոր դասաւորութիւն: Ապա պէտք է հաշուի առնել,

* Կարելի է սովորել եկրպոյնը՝ ուր նա վերջերս կարողութիւն լինելուց յետոյ, այդ բանաստեղծութիւնը քեզ փոփոխութիւններով երկրորդ անգամ երաստակել է: որովհետև վերջաբանի 69 և 70 տողերի նամար 2 տարբեր ընթերցումներ կան, որոնցից մեկը բանաստեղծին առդէն իրեւ կարողութիւն երկայացնել է հարկաւորում:

** Այլեւս Միլսոնի «Գրախոս Կոռնստանի» կողմից է գնում այն:

որ այս գործի գեղեցկութիւնը առաւելապէս այն ճարտարութեան վերայ է հիմնուած, որով զիտէ Ներսէս հայոց լեզուն գործածել, նորա բանաստեղծութեան մէջ հայերէնը իրօք ներգաշակ հնչումն է ընդունում: Ներկայ եղերերգութիւնը բնական և ուղիղ կերպով գնահատելու համար անհրաժեշտ է այդ պատճառաւ բնագրի լեզուին ծանօթ լինել: Հինց որ այդ ճարտար գործը մի օտար լեզուով թարգմանուում է, մանաւանդ մեր ժամանակակից եւրոպական մի լեզուով, որ կտրուկ և ճիշդ արտայայտութեան, ինչպէս և ձևերի հարստութեան կողմից, հայերէն գրաբարի հետ երբեք մրցել չի կարող՝ բնագրի թարգմանաւորութիւնը կորչում է: Սակայն օտար զգեստի մէջ ևս, ուր միայն բովանդակութիւնը կռապատկ կարելի է, հայ եպիսկոպոսի ս. Դրբով ներշնչուած եղերերգութիւնը իրրեւ մի իսկական և ճշմարիտ բանաստեղծի գործ է ներկայանում: Ինքնուրոյն է ամբողջի ղեկավարող գաղափարը, զարմանալի բանաստեղծի ընդունակութիւնը՝ միշտ նորանոր զարձուածներով միևնոյն հիմնական միտքը արտայայտել, ապաշխարութեան գաղափարը՝ առանց կրկնութիւնների մէջ մտնելու, իսկ լեզուն, թէև երբեմնակի արեւելեան ճապաղ ձև է ընդունում՝ յիշեցնում է այնուամենայնիւ շատ տեղեր, իւր համարձակ և զօրեղ պատկերացումներով՝ Հին Կտակարանի մարգարէների արտայայտութեան եղանակը:

Բանաստեղծի ըմբռնմամբ այս երկասիրութիւնը Հին և Նոր կտակարանի սրբազան պատմութեան գլխաւոր գէպքերը շօշափող, չափի վերածած մի ապաշխարութեան աղօթք է, որ խօսողը քրիստոնէութեան անունով արտասանում է: Թէ այդ պէտք է լինի զբուրածքի առաջնորդող գաղափարը՝ հեռուում է ակնյայտի կերպով վերջաբանից, որի մէջ Ներսէս իւր բանաստեղծութիւնը «բան աղօթից» է անուանում, որ նա ընդհանրութեան անունով արտաբերել է՝ «ընդհանրութեան խօսքը և գործը իւր անձի վերայ փոխադրելով» և «խօսքն անմիջապէս գէպի Աստուած ուղղելով»: Բոլոր քրիստոնէութեան անունից ուրեմն բանաստեղծը խոստովանեց է գնում Բրիտանի, Հօր Միաձին Որդու,

Աշխարհի Փրկչի առաջ: Իւր խոստովանութեան շարադրութիւնն առնում է նա Հին և Նոր Կտակարանի սուրբ պատմութիւնից, առաջին երգի մէջ նա ընթերցողի առջևից անց է կացնում Հին ուխտի բոլոր այն ներկայացուցիչներին, որոնք բարի կամ չար գործերով աչքի են ընկել և մէջընդմէջ համեմատում է իւր սեփական հոգու վիճակը այդ անձնաւորութեանց ունեցածի հետ: Երկրորդ երգի մէջ բանաստեղծը աւետարաններում պատմած Տիրոջ հրաշքները և աւելի Յիսուսի քարոզութեանց՝ յատկապէս առաինների մէջ եղած բարոյական խրատները իւր վրայ է դարձնում և կրկին քրիստոնէական զաղափարաւորակ և իւր սեփական վարքի մէջ եղած մեծ հակադրութիւնը ողբալու համար: Երրորդ երգի մէջ, որի հատուած առ հատուած դասաւորութեան համար բանաստեղծը ինչպէս յայտնի երեւում է, ամենամեծ խնամքն է գործ գրել՝ նկարագրում է կարգով Փրկչի չարչարանքը, յարութիւնը և համբարձումը: Եւ հոգւոյ դալուստը, այդ խորհուրդներից իւրաքանչիւրի իւր առանձնայատուկ կողմերով քրիստոնէից մեղքերի հետ ունեցած առնչութիւնն է պարզաբանում, ապա սուրբերի բարեխօսութեանն է ապաւինում՝ թուելով նոյա դաս առ դաս Աւելի կանգ է առնում Ներսէս այն հակադրութիւնը նկարագրելիս, որ նահատակների, ձգնաւորների և չարչարանաց ու աղաշխարութեան գործերի՝ և խօսողի սեփական մեղսամած ու հեշտ կեանքի մէջ կայ: Ապա խօսքը դադիւ է վերջին դատաստանին՝ որի պերճ գծագրութիւնը մի արդարեւ սքանչելի պատկեր է ընծայում մի առ մի յառաջ են բերուած այստեղ դատաստանի յառաջընթաց երեւոյթները, Դատաւորի յայտնուիլը, չարերի մերժումն ըստ իւրաքանչիւր կարգի բարիների երանութեան հասնելը՝ կրկին համաձայն իրենց ատիժանների և վերջապէս բանաստեղծի ազաւանքը՝ դատաստանի միջոցին աջակողման դասուն սրժանանայ: Այդ ազաւանքը Ներսէս անում է իւր իւրայնների, բարեկամների և թշնամիների ի վերջոյ այն բարեպաշտ ընթերցողների անունից, որոնք իւր գրուածքը կկարգան և վերջարանի մէջ նա բացատրում

է իւր բանաստեղծութեան միտքն ու նպատակը և աշխատում է այն թիւրիմացութիւնների առաջն առնել, որ իւր շարադրած աղօթքը արտաքին ձևով պատճառել կարող էր:

Թէ արդեօք ամբողջ գրուածքը երեք երգերի բաժանելը բանաստեղծից իրենից է սկիզբ առնում՝ կասկածելի է, որովհետեւ բոլոր ձեռագիրների մէջ այդ բաժանումը չէ պահպանուած: Եւ ամենայն դէպս եղերերգութեան ծրագրին համապատասխան է այն և հիմնուած նորա բովանդակութեան վերայ:

Չափի նկատմամբ այս երկասիրութիւնը բաղկացած է 4000 տողից, որոնցից իւրաքանչիւրը 8 վանդ ունի և չորրորդ կամ հինգերորդ վանդից յետոյ մի հատած: Հատածի կարեւորութիւնը ամենայն խստութեամբ պահպանուած է, և ո՛չ մի տողի մէջ պակաս չէ այն: Հին հայկական բանաստեղծութիւնը վանդերի քանակութիւնը փոփոխել չգիտէ, իսկ չափը սկզբից մինչև վերջ խամբ է: Հետեւանք հին հայկական շեշտադրութեան, որով բառերի ամենամեծ մասը վերջին վանդի վերայ շեշտ ունի....:

Ներսէս ինքը կամեցել է երկու տողը իրրեւ մի բանաստեղծական տող հաշուել: այդ երեւում է վերջարանից, ուր նա 2000 տող է թուում: Մեր եղերերգութիւնը արտաքին կազմակերպութեամբ մի անօրինակ կողմ ևս ունի. բոլոր 4000 տողերն այստեղ վերջանում են նոյն «ին» յանգով: Միայն վերջարանի մէջ յանգը փոխուում է. 48 տող «ան» յանգով են վերջանում, ապա կրկին 48 տող «այ» յանգով և վերջապէս 64 տող «ի» վերջայանգով: Եւ անգաւորութեան այսպիսի միակերպութիւն հայերէն զրաբարի մէջ կարելի է լինում՝ զխաւորապէս յիշած շեշտադրութեան պատճառով. ուրիշ ամեն մի լեզուի համար, ուր շեշտը փոխուում է, բացարձակապէս անընդունելի է այն:

Անա այսպիսի ներածութիւնից յետոյ յայտնի հայագէտ ուսուցչապետ Պ. Փետտէր

1 Կարձ ևւ երկար, կարձ ևւ երկար՝ — — — (Յիսուս—Որդի):

Tubinger quartalschrift թերթի ներկայ թուականի Բ. համարում յստաջ է ընդունում Ծնորհալու «Յիսուս Որդի երկասիրութեան առաջին անգամ» փոխադրութիւնը մի օտար՝ գերմաներէն լեզուով, ոչ ամբողջական թարգմանութիւն, այլ կարեւորագոյն հատուածները միայն, մէջ ընդ մէջ մնացածի համառօտ բովանդակութիւնը պատմելով: Մի տարի առաջ Պատուարժան ուսուցչապետը մեզ նամակով խոստացել էր մի աշխատութիւն ուղարկել Աբրահամի համար նոյն այդ երկասիրութեան մասին. այժմ՝ կողմնակի կերպով կատարում է իւր խոստումը՝ շտապելով ուղարկել յիշեալ յօդուածը, ղեռ ամբողջ թերթը լոյս չտեսած: Մենք անտեղի չհամարեցինք ամբողջ ներածութիւնը հայերէն փոխադրել, մտածելով որ Ծնորհալի մեծ հայրապետի կեանքն ու գործերը շատ աւելի մօտ ծանօթ չեն լինի մեր ընթերցողներին, քան օտար գերմանացիներին:

Աւելորդ չենք համարում յիշել այստեղ նաեւ, որ ինչպէս Յարգելի ուսուցչապետը միանաւոր նամակով յայտնում է՝ լոյս է տեսել արդէն Պրոֆ. Հիւրշմաննի Հայոց լեզուի քերականութեան Բ. մասը — «մի հիմնալի գործ», որով հայերը պարծենալ կարող են, որովհետեւ այնպէս հիմնաւոր կերպով ինչպէս այստեղ Հիւրշմանն հայերէնն է ուսումնասիրել՝ ղեռ ոչ մի արեւելեան լեզու, ոչ իսկ սանսկրիտը, ուսումնասիրուած չէ:

ԵՐԿԵՅՈՂՈՒԹԻՒՆՔ Ս. ՊԱՏԱՐԱԳԻ

ՓՈԽԱԳԻՆԱԼ Ի ԽԱՂԱ ԵՐԿԵՅՈՂԱՆՍ ԵՒ ՆԵՐԳԱՇՆԱԿԵԱԼ Ի ԶԵՌՆ Մ. ԵԿՄԱԼԵԱՆ. ՏՊԱԳՐԵԱԼ ԱՐԳԵԱՄԲԳՊ. ԳՐ. ՄԵՂՈՒՆԵԱՆ. ԼԷՅՊՅԻԳ—ԲՐԷՏՏԱՊՅ ԵՒ ՀԷՐՏԷԼ. ՎԻԵՆԱ—ՄԽԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ. 1896.

Ներածութիւն.— Բառակների դրութիւն.— Փոխադրութիւն և փոփոխութիւն.— Տաղաչափութիւն և շեշտագրութիւն.— Չայնաոութիւն և անդաշնակութիւն.— Դասաւորութիւն և կապակցութիւն.— Պակասող և չպագրութիւն.— Եզրակացութիւն:

Վերջապէս լոյս տեսաւ Յարգելի երաժշտ. պ. Մակար Եկմալեանի այս մեծածաւալ գործը, ներգաշնակած է երեք տեսակ. ա. եռաձայն, բ. քա-

ռաձայն և գ. քառաձայն. ա. և բ. արական, իսկ գ. խառն խմբի համար:

Յառաջարանում կարգում ենք. «Թէև գիտէինք, որ բաղմաձայն երաժշտութիւնը հակառակ չէ մեր եկեղեցու ոգուն, այլ նորա կատարելութիւնն ու լրումն է և մեր նախնիքն էլ իւրաքանչիւր դարու գեղարուեստի զարգացման համեմատ յօրինեցին մեր եկեղեցական երգերը,—բայց մենք ներգաշնակելիս շատ զգուշացանք և երկուդածութեամբ վերաբերեցանք. որովհետև անշուշտ պէտք էր անայլայլ փոխադրել (բացի «Հայր մեր»-ից՝ եր. 74. և 210 և «Գոհանմք»-ից՝ եր. 168), որոնք տպագրած մատենի մէջ չկան. առջինը կազմեցինք հայրապետական մաղթանք «Հայր մեր»-ի համաձայն, որպէս երգում են Ս. Էջմիածնում, իսկ երկրորդը հին եղանակի համեմատ) մայր եղանակները, որպէս տպած են Ս. Էջմիածնում և երոպական չափերի և խաղերի, իսկ ներգաշնակութիւնն այնպէս յօրինել, որ մեր եկեղեցական երգեցողութեանց ոգուն համաձայն պարզ, վայելուչ լինի, Ուստի խորշեցինք ելևէջից դուրս կիսաձայներ գործածելուց (chromatisme) և եղանակի զաւարդութիւնից (modulation), այլ ջանացինք մնալ եղանակի նոյն ելևէջի մէջ (diatonisme) և ներգաշնակութիւնն էլ կարելի եղածի չափ պարզ յօրինել, որովհետև այսպէս է պահանջում պարսիկ-արաբացի երաժշտիկան ոգին, որի մի մասն է և մերս:

Ծրագրին համաձայն ենք, բացի ընդգծածներէից.

Մեր եկեղեցական եղանակները ոչ մէկն էլ ելևէջ չունին, այլ կարճ և երկար խոսակների դրութեամբ:

Բացառելով, որ բոլոր ազգերն էլ նախ երգեցին, ապա նուագեցին. առաջ երգեցողութիւնը, յետոյ նուագածութիւնն առաջ եկաւ. առաջ կարողացան ձայնատիճանը որոշել, զանազանել, ապա նուագարանի վերայ հաստատեցին: Յայտնի է նոյնպէս, որ Յունաց սկզբնական նուագարանը քառալար քնարն էր (Lira). լարում էին աստիճանաբար և այսպէս. Ա և Բ լարի ձայնամիջոցն էր կէտ: Բ—Գ և Գ—Դ—ինը մի մի ամբողջ ձայն. ուրեմն

$A \frac{1}{2} B \frac{1}{2} G \frac{1}{2} D$. այս ձայների յաջորդութիւնը նորա քառալար (թեթրաքորդոս) էին կոչում: Ահա այս գործի վերայ էր նուագում Որփեսը և որպէս Սեր նախնիքն էլ գրում են. «Մինչև ի քարանց անգամ զգալ զխրատաղմունս ձայնից ամենայն կենդանեաց», Ժամանակի ընթացքում աւելացաւ մի երկրորդ քառալար, բայց այնպէս, որ առաջին վերջին լարը՝ Դ-ն միանգամայն իրրեւ Ա լար էր երկրորդի համար, ուրեմն այսպէս. $A \frac{1}{2} B \frac{1}{2} G \frac{1}{2} D = A \frac{1}{2} B \frac{1}{2} G \frac{1}{2} D$, որ հաւասար է եօթն ձայնից քաղկացած մի երգի, ուստի գործիքն էլ եօթնալար էր կոչուում: Այս եօթնական ութնական վերածելու